

Ujj András százados, főiskolai adjunktus

a hadtudomány kandidátusa

A GONDOLATTÓL A MEGVALÓSULÁSIG, AVAGY A SEMLEGESSEG
KIALAKULÁSÁNAK FOLYAMATA

II. rész

FINNORSZÁG

A XVIII. század utolsó harmada a svéd korona uralma alá tartozó finnek számára a függetlenné válás gondolatát és lehetőségét hozta el. E gondolat kidolgozója és legnevesebb szószólója Göran Magnus (eredetileg Yrjö Maunu) Sprengtporten volt. Elképzelése szerint Finnországot el kell szakítani Svédországtól és önálló köztársasággá kell alakítani. Jól látta azonban a korabeli erőviszonyokat, ezért nyilvánvaló volt számára, hogy nem mellőzhetik Oroszország segítségét (30).

Ez az elképzelés, amelynek elsősorban a katonatisztek és nemesek szék rétegében akadtak támogatói, csak a napóleoni háborúk idején talált igazi megértésre - a cári udvarban! Az 1808. évi orosz-svéd háború eredményeképpen az ország teljes egészében orosz fennhatóság alá került. Ekkor támadtak fel újra a viták Finnország státusát illetően. Sprengtporten a rendi országgyűlésre alapozott önálló állami lét mellett érvelt, míg egyes orosz vezetők - mint például a hadjáratot irányító Buxhoeveden tábornok - a teljes beolvasztás hívei voltak. I. Sándor Napóleonnal folytatott erfurti megbeszélése után - amelyen megkapta Franciaország hozzájárulását Finnország anektálásához - a viszonylagos finn önállóság mellett döntött. 1809. március 25-én összeült a rendi gyűlés, amely a társadalom minden rétegét képviselte. A cár március 27-én írta alá azt a fogadalmi okmányt, amelyben kötelezte magát az autonóm Finnország Nagyhercegség alaptörvényeinek megtartására, a rendek régi jogainak és privilégiumainak biztosítására és az evangélikus vallás tiszteletben

tartására. I. Sándor eddigi címei mellé felvette a finn nagyhercegi címet is. Az által kinevezett főkörmányzó munkáját a mellé rendelt, lényegében a végrehajtó hatalmat is gyakorló államtanács segítette. 1809. október 30-án megalakították az udvarban működő Finn Ügyek Bizottságát, amely ellen az államtanács azonnal és viszonylag sikeresen tiltakozott.

A Finn Nagyhercegség a későbbiekben is élvezte viszonylagos autonómiáját. Az alkotmány, a képviselőház és a változatosan jogrendszer mellett ezt igazolja II. Sándor 1863-as nyelvrendelete⁽³¹⁾, vagy az 1878. évi hadseregtörvény⁽³²⁾, de ez utóbbiak jelentőségét sajnos maguk a finnek is elűlozták. A helyzet III. Sándor (1881-1894) uralkodása idején folyamatosan romlott és II. Miklós (1894-1917) alatt érte el a mélypontját. Felmerült az alkotmány felfüggesztésének veszélye. Mindez annak ellenére történt, hogy a finn vezető körök az alkotmány szabta keretek között kiszolgálták az orosz igényeket és a cár vitás ügyeiben igyekeztek semlegesek maradni. Így történt ez például az 1863. évi lengyel felkelés leverése idején is. Gyakorlati megfontolások alapján amellettt érveltek, hogy a semlegesség nem irányulhat Oroszország ellen, mert a kérdés ilyen értelmű felvetését az oroszok árulásnak fogják fel, ami kárt okozhat a finn autonómiának⁽³³⁾. Az óvatosság ellenére is több elgondolás látott napvilágot Finnország teljes függetlenségét és nemzetközi státusát illetően. Az egyik ilyen elképzelést - teljesen érthető módon - a liberális párt tagjai dolgozták ki⁽³⁴⁾. Eszerint egy, az európai államok által létrehozott konferencia vizsgálja meg Finnország függetlenné válásának lehetőségeit, a már szuverén állam pedig kapjon semleges státust, amit a két szomszédos hatalom Svédország és Oroszország garantáljon.

Az akkori politikai viszonyok között az elképzelés természetesen keresztülvihetetlen volt. Ahogy erősödött az

orosz nyomás a finn autonómiára, úgy erősödött az oroszellenes tendencia is, de a mérsékelt szárny, a "finn párt" két irányzatot képviselt: Az "ófinnek" külpolitikai szövetség megkötését tartották kívánatosnak a cárral, míg a fiatalabb évfjárt, a "fennománok", hazájuknak a hid szerepét szánták Oroszország és a skandináv országok, illetve a nyugat között. Amint azt a későbbiekben majd látni fogjuk, sok hasonlóság lelhető fel ezen gondolatok és a XX. századi finn semlegesség gyakorlata között, addig azonban még hosszú út vezetett.

Az 1917. februári orosz forradalom eredményeként Finnország önkormányzatát ugyan helyreállították, de június-július folyamán újra korlátozó intézkedéseket vezettek be. Az Ideiglenes Kormány megrémülve a "hatalmi törvény"⁽³⁵⁾ betervezésétől és elfogadásától azt nem vette tudomásul, és július 31-én kelt kiáltványával feloszlatta a finn parlamentet.

Az októberi forradalom eseményei nyomán a már korábban újjáválasztott parlament hosszas vita után 1917. december 06-án deklarálta Finnország teljes függetlenségét. A következő nagy feladat ennek elismertetése volt. Nehezítette a megoldást a háborúból kilépő Oroszország tisztázatlan helyzete, az európai országok zöme pedig a szovjet hatalom döntésétől tette függővé saját lépését. 1917. december 31-én a népbiztosok tanácsa átnyújtotta az elismerésről szóló határozatát Pehr Evind Svinhufvudnak, a szenátus és egyben a kormány elnökének, aki a finn kormányküldöttséget vezette. 1918. január 04-én aztán Németországgal kezdve az európai hatalmak sorra ismerték el Finnország teljes függetlenségét.

Svinhufvud január 08-án a parlamentben mondott beszédében még ettől is tovább ment: "Finnország olyan semleges ország, amely baráti kapcsolatokat kíván fenntartani minden más országgal"⁽³⁶⁾. Egyértelműen meghatározta tehát azt a

szándékot, amely alapján a továbbiakban hazája a nemzetközi kapcsolatokban részt kíván venni. A szándék azonban nem realizálódott. A finn baloldal az 1917. nyári-őszi események során megerősödött, ami nem felelt meg a Svinhufvud-kormány elképzeléseinek. Ez, illetve az Oroszországgal kapcsolatos történelmi tapasztalatok készítették a Németországhoz való közeledésre. Ennek első jelei a hadsereg kiépítésében mutatkoztak. Amikor pedig Mannerheim főparancsnok, a volt cári tiszti offenzívát indított a Finnországban rekedt, kivonulását éppen előkészítő mintegy 40.000 főnyi orosz haderő ellen, a szocialisták megkezdték a hatalomátvétel előkészítését. Január 27-től április végéig uralmon lévő tanácskormány újra Szovjet-Oroszország felé orientálódott. A két kormány március 01-én megállapodást írt alá, amely többek között a finn igények szerint rendezte a határokat, illetve az orosz csapatok kivonásának kérdését. Ez a szerződés nem volt hosszú életű, ugyanis a fehér-finneket segitendő, március 05-én megindult a német intervenció és 07-én már alá is írták a német-finn békeszerződést. Ennek értelmében a finn szenátus kötelezte magát, hogy német hozzájárulás nélkül nem hoz döntéseket saját területéről. A titkos megállapodásokban azt is rögzítették, hogy finn területeken a német fél támaszpontokat létesíthet. Svinhufvud még arra is ígéretet tett, hogy Finnországban bevezetik a monarchiát és egy, a németek által kiválasztott hercegnek adják a koronát⁽³⁷⁾. Az engedmények fejében ígért német segítség azonban csak április 27-én hozta meg a várt eredményt. Ekkor döntötték meg a baloldali kormányt és kezdték meg a német igények kielégítését.

A német-finn szerződés megvalósításával messzebbre került ugyan a semlegesség elérése, de a lehetőség még nem vészett el teljesen. Finnország, amely 1920-ban lett tagja a Népszövetségnek, nem tartozott a Briand-Kellog paktum aláírói közé és a Szovjetunió 1920-as, a szomszéd országokhoz intézett felhívását is elhárította, vagyis nem vállalt köte-

lezettséget a vitás kérdések békés megoldása mellett⁽³⁸⁾. Ilyen volt például a közös határ kérdése, melyet a Szovjetunió számára előnytelen 1920. október 12-i békeszerződésben rögzítettek. Mindezek ellenére 1932. január 21-én mégis aláírta a Szovjetunióval azt a megnemtámadási szerződést, amely garantálta a közös határok sérthetetlenségét és az egyik fél harmadik országgal kapcsolatos konfliktusa esetén a másiknak semlegességet írt elő. Vizsgálatunk szempontjából a szerződést az is érdekessé teszi, hogy ez az első nemzetközi szintű dokumentum, amely említést tesz az ország semlegességéről. A megnemtámadási egyezményt 3 évre kötötték, majd 1934-ben újabb 10 évre meghosszabbították.

Ugyancsak kedvező lehetőséget jelentett a távlati finn semlegesség szempontjából az "oslói csoporthoz" való csatlakozás⁽³⁹⁾. Sajnos a kormány kezdetben ennek csak gazdasági vonatkozásait használta ki. Valóban jelentős lépésre 1938. május 07-én került sor, amikor Dániával, Norvégiával és Svédországgal együtt deklarálta semlegességét. A státussal kapcsolatos tennivalókról június 03-án kiadott szabályrendszer a II. Hágai Békekonferencia szellemében fogant ugyan, a nemzetközi elismerésre mégsem került sor. A német-lengyel háború kirobbanása után azonnal, 1939. szeptember 03-án nyilatkozatban újra megerősítették az ország semlegességét és október 12-én elnöki rendelet jelent meg a státusz megőrzéséről. Az elismertetésre azonban most sem került sor. Nem volt rá idő. A Szovjetunió ugyanis még októberben meghívta a finn kormányt Moszkvába, hogy a határokat illetően számára kedvezőtlen 1920-as békeszerződést módosítsák. Kérte a határvonal észak felé történő eltolását és a Hanko-félszigeti tengerészeti támaszpont átadását. Németország ugyan javasolta a finneknek a személyesen Sztálin által előterjesztett követelés elfogadását, de a kormány csak a határvonal áthelyezésében volt hajlandó engedni. A döntést két szempont is indokolta tette. Ez egyik a semlegesség volt, amelyet a támaszpont átadása hiteltelenné tett volna. A másik, lényegesen

összetettebb kérdés a Németországhoz fűződő kapcsolatok alakulása. A finn vezetés is tisztában volt azzal, hogy egy német-szovjet háború kirobbanása pusztán idő kérdése, és az ország számára az esetleges német igények kielégítése majdnem akkora kockázattal jár, mint a konfliktusban való részvétel⁽⁴⁰⁾. Ezért igyekezett mindinkább eltávolodni a náci Németországtól. Sztálin - akit a többszörösen deklarált finn semlegesség eddig sem zavart - a szakértők legnagyobb meglepetésére november 30-án - tehát a hadviselésre legkevésbé alkalmas időjárási viszonyok között megindította csapatait, és kezdetét vette a mindkét fél számára keserves száraz nyári téli háború. Finnország számottevő segítséget - a "szimpátián és együttérzésen" túl - sehonnan sem kapott⁽⁴¹⁾.

A háborút lezáró, 1940. március 12-én aláírt szovjet- finn békeszerződés túlmélt az 1939-es sztálini igényeken. A Szovjetunió a Hanko-félszigeten kívül megszerezte Délnyugat-Finnország jó részét, beleértve Viipuri városát is. Jóllehet a veszteségek nagyok voltak, a vereség fájdalmas, a szerződés aláírására vonatkozó döntés mégis helyesnek bizonyult. Az ország megőrizte függetlenségét és ezért egyetlen idegen hatalomnak sem kellett elköteleznie magát.

A jövőt illetően azonban különbségek mutatkoztak a politikai és a katonai vezetők elképzelései között. Amíg a "civil" politikusok zöme a semlegesség teljes fenntartása mellett érvelt, addig a hadsereg vezetőinek nagy része a német segítséggel megvalósuló Nagy-Franciaországról ábrándozott, amely Karéliát is magába foglalta volna. Így történetesen, hogy Hitler Finnországot 1941. június 22-én elmondott beszédében szövetségesként aposztrofálta a szovjetek elleni háborúban, ugyanakkor a finn kormány semlegességi nyilatkozatot tett. Minthogy a Szovjetunióknak támaszpontja volt a Hanko-félszigeten, illetve a németek felvonulási területként használták az országot, a semlegességi nyilatkozatnak semmiféle jelentősége nem lehetett. A finn és a német vezérkar együttműködése és a hadseregek összehangolt tevékenysége el-

lenére a június 25-i hadüzenet követő háborúban a finnek saját céljaikért harcoltak és nem játszottak a németeknek alárendelt szerepet. A hadműveleteket az 1940-ben elvesztett területek visszaszerzéséért folytatták és a Leningrád elleni támadásokban már nem vettek részt, jóllehet állásaikat mélyen a szovjet területeken építették ki. Amennyire nem talált helyeslésre és elfogadásra a környező országok részéről a finnek korábbi semlegessége, most épp annyira keltett megutközést az "együttműködő hadviselő" státusa.

A problémát elsősorban értelmezési nehézségek okozták. A nyugat-európai országok és az Amerikai Egyesült Államok számára érthetetlen volt, hogy a "téli háborúban" csodált Finnország láthatóan elkötelezte magát a hitleri Németország mellett, a németek pedig "szövetségesük" együttműködési készségének hiánya miatt láttak okot a felháborodásra⁽⁴²⁾.

A finn politikának ez a tudatosan kialakított kettőssége tette lehetővé, hogy a kormány - 1943-ban, felismerve a fasizmus háborús vereségét - vizsgálja a Szovjetunió elleni küzdelem befejezésének módzatait. A megoldást megkönnyítette, hogy - éppen a sajátos finn státus miatt - a tárgyalásokat az antifasiszta koalíció többi tagjának bevonása nélkül, csak a szovjet kormánnyal kellett lebonyolítani. A 1944. szeptember 19-i moszkvai fegyverszüneti egyezmény visszaállította az 1940-es határokat, a Szovjetunió lemondott a Hanko-félszigeti támaszpont bérletéről, cserébe viszont megkapta Porkkala bérleti és Petsamo használati jogát. Az egyezmény még egyéb kötelezettségeket is rótt a finnekre, de ezek vizsgálatunk szempontjából nem elsőrendű fontosságúak.

A vereséget szenvedett Finnország a többi vesztes kis-országgal szemben összehasonlíthatatlanul kedvezőbb pozíciókkal léphetett be történelmének II. világháborút követő szakaszába. Területét soha nem szállták meg teljes egészében. Megőrizte társadalmi berendezkedését, fenntartotta po-

litikai intézményrendszerét. Nem kellett megküzdenie sem legitimitás-, sem identitás-zavarral, mint Európa annyi más országának. Főként ennek köszönhető, hogy a Jaltai Nyilatkozat V/c. pontjának megfelelően ⁽⁴³⁾, 1945. március 17-én - amikor javában folyt a Vörös Hadsereg berlini hadművelete - elsőként tartották meg a parlamenti választásokat. Ez a választás hozta vissza a politikai életbe az ekkor már 75 esztendőes Paasikivit. Az idős nyugalmazott bankár - aki kimagasló politikai realitásérzékéről volt híres, és a hitleri fasizmus mellett nem kompromittálta magát - most újra színrelépett. Ő volt az, aki a nemzeti egységet a nehéz időkben is fenntartani tudó Mannerheimet felváltotta az elnöki székben 1948 áprilisában.

Történész és filozófus generációk folytattak véget nem érő vitákat a kiemelkedő személyiségek történelemformáló szerepéről: alakíthatja, befolyásolhatja-e valaki az események alakulását, vagy csak a jó helyzetfelismerésnek, netán a vakszerencsének köszönhető egy-egy sikeres lépés?

Nos, Paasikivi tevékenysége önmagában komoly vitát váltott ki a kutatók és a politikát kedvelők körében. A háború befejezése után újra felvetődött a már-már sztereotippá váló kérdés: kivel, milyen jellegű kapcsolatokat kell kiépíteniük a finneknek? Hogyan biztosítsa helyét Finnország a szuverén államok sorában?

A kialakult érdekszférák és erőviszonyok nem kínáltak túl sok megoldási lehetőséget. A Szovjetunióba beolvasztott balti államok sorsa is intő példaként szolgálhatott. (Hasonló esetre egyébként a finn vezérkar a kormány tudta nélkül titkos fegyverraktárakat létesített ⁽⁴⁴⁾. Paasikivi ebben a kiélezett helyzetben nem a kézenfekvőbbnek ígérkező megoldást - a nyugati hatalmakhoz való csatlakozást a Szovjetunió ellenében - választotta. Felismerte, hogy ez is egyfajta költöttséget, a problémák megoldásának lehetőségei közötti szabad választás korlátozását jelentené Finnország számára. Olyan utat javasolt, amely a finnekben csakúgy, mint a vi-

lág meghatározó politikai erőiben értetlenséget, ellenérzést, csodálkozást vagy éppen csodálatot váltott ki. Véleménye szerint a finn politikának messzemenően figyelembe kell vennie a Szovjetunió biztonsági érdekeit anélkül, hogy ideológiai vonatkozásokban engedményeket tenne a hatalmas szomszédnak. E gondolat természetesen nem előzmények nélküli⁽⁴⁵⁾ és jóllehet vezérelveit Paasikivi dolgozta ki, egyes elemeit illetően konszenzus alakult ki a legfelsőbb vezető körökben is. Ezt bizonyítja Urho Kekkonen - Paasikivi közeli munkatársa és későbbi utóda a köztársasági elnöki székben - 1943. december 07-én, a svéd parlamentben elmondott beszéde, melyet előzetesen bemutatott Ryti köztársasági elnöknek és a finn parlament külügyi bizottsága elnökének. Figyelemre méltó, hogy az előadás akkor hangzott el, amikor Finnország és a Szovjetunió hadban álltak egymással.

"Az önállóságát megőrzött Finnország számára - márpedig finn részről ez mindenképpen *conditio sine qua non* - a háború után elméletileg ugyanaz az alternatíva adódik, mint 1920-ban: vagy a Szovjetunió ellen irányuló politikát kell folytatnia, vagy pedig a semlegesség álláspontjára kell helyezkednie ... amennyiben a Szovjetunió, mint feltételezzük, nagyhatalom marad, akkor egy szovjetellenes táborhoz való csatlakozás nem fog megfelelni nemzeti érdekeinek"⁽⁴⁶⁾.

Függetlenül attól, hogy a fenti megállapítás indoklása az ország biztonságát katonai aspektusból közelíti meg, láthatjuk jeleit a külpolitika későbbi elsődlegességének a finn politika alakulásában.

Egy kis ország, amely egy gyors ütemű és nagy arányú fegyverkezés anyagi hátterét biztosítani nem képes, e gy elrettentésre alkalmas fegyveres erőt fenntartani nem tud és nem is akar, kénytelen a szomszédaiban bizalmat ébresztő és azt erősítő külpolitikát folytatni. Ez az elgondolás kizár

bármilyen Szovjetunió-ellenes szervezethez való csatlakozást.

"Finnországnak nem érdeke, hogy valamely nagyhatalom szövetségeseként előretolt állást képezzen a szovjet határon, állandó készenlétben és annak kitéve, hogy elsőként kerül a háború láncfalpa alá, holott nincs elegendő politikai hatása ahhoz, hogy a háború és béke eldöntésekor számoljanak vele. Finnország ez esetben jogfosztott társ volna egy szövetségben, amely aránytalan és féltő, hogy idővel elviselhetetlen terhet róna rá"⁽⁴⁷⁾.

Kekkonen szerint - és ez minden bizonnyal Paasikivivel egyeztetett elképzelés - nincs más járható út, mint a visszatérés a semlegesség politikájához. Így lehetőség nyílik arra, hogy két szuverén ország az igazságosság és élvén alapuló kapcsolataiban maximálisan érvényesítse mindkét fél biztonságát. Paasikivi ugyan megnyerte elképzeléseinek a politikai vezető körök egy részét, de legalább ilyen fontos és nehéz volt a tömegekkel elfogadtatni azt, hogy az államiság maradéktalan fenntartása érdekében egy vesztes háború után éppen a volt ellenséggel kell korrekt, bizalomra épülő kapcsolatokat kialakítani.

"Az elvesztett háború után kialakult helyzet olyan, hogy Finnországnak kell cselekedeteivel szétoszlatni azt a bizalmatlanságot, amellyel a Szovjetunió viseltetik országunkkal szemben. Abból a tényből kell kiindulnunk, hogy Finnország és Oroszország szomszéd volt és az is lesz. Mivel nem változtathatjuk meg és nem is vethetjük el a földrajzi tényezőt, ezért úgy kell cselekednünk, hogy országaink között olyan kapcsolatok jöjjenek létre, amelyek megfelelnek érdekeinknek, azaz jószomszédi kapcsolatok"⁽⁴⁸⁾.

A fenti mondatok 1944. szeptember 25-én hangzottak el egy rádióbeszédben. A Szovjetunióval való fegyverszünet meg-

kötése óta még csak 6 nap telt el. Lélektanilag talán ez a legjobb pillanat arra, hogy az ország népével megértessék: a háborút végleg elvesztették és a korábbi helyzet fegyverrel történő visszaállítására ábránd csupán. A jövőt illetően nem vázol alternatívát:

"... függetlenségünket csak akkor biztosíthatjuk, ha kiérdemeltük a bizalmat, és biztosítottuk a jószomszédi kapcsolatokat. Nem két, vagy több út közötti választásról van szó. Csak egy útról beszélhetünk"⁽⁴⁹⁾.

Ez az út pedig a semlegesség volt, amely még a vártnál is kisebb ellenállásba ütközött, hiszen a két világháború közötti időben már volt előzménye. Paasikivinek sikerült tehát megszereznie politikája számára a politikusok zömének - kivétel a jobboldal - támogatásán túl a tömegek rokonszenvét is. Ennek bizonyítéka 1946. áprilisi köztársasági elnöki megbízatása. A semlegesség előtti akadályok azonban ezzel még nem háruáltak el. Mind az 1944. szeptember 19-i fegyverszüneti megállapodás, mind az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés tartalmazott olyan kitételt, amely ellentétben állt a semlegesekkel szemben támasztott követelményekkel. Az a tény, hogy mindkettő biztosítja (az utóbbi a 4. cikkelyben) a Szovjetunió számára a porkkalai haditengerészeti támaszpontot, kizárja a finn semlegesség nemzetközi elfogadásának lehetőségét. Vannak ugyanakkor biztató momentumok is. A fegyverszüneti megállapodás engedélyezi a békelétszámú hadsereg - vagyis a semlegesség megőrzése egyik eszközeinek - fenntartását. A békeszerződés 13. cikkelye pedig azt mondja ki, hogy "... a szárazföldi, vízi, légi fegyverzet, valamint az erődítmények kizárólag a belső természetű Ugyeket és a határok védelmének feladatait láthatják el"⁽⁵⁰⁾.

A fenti Kekkonen idézetek és a nemzetközi szerződésekben foglaltak egyértelműen meghatározták a később Paasikivi-vonalnak nevezett finn semlegességi politika alappilléreit:

bizalomerosító külpolitika, valamint hatékony védelemre képes haderő. Finnország háború utáni gazdasági helyzete az utóbbi prioritását nem tette lehetővé, ezért - a szükségből is erényt kovácsolva - a külpolitikáé lett a főszerep. Szándékaik őszinteségét bizonyítandó, a finnek pontosan és maradék nélkül megfizették háborús tartozásaikat, sőt, hogy a későbbi esetleges nemzetiségi problémákat elkerüljék, vállalták több, mint 400.000 karéliai finn áttelepítését az anyaországba. Ezt 6-8 év alatt végre is hajtották. Hasonló okból utasították vissza 1947 júliusában a kétségtelen anyagi előnyökkel, ugyanakkor a belügyekbe való amerikai befollyással járó Marshall-segélyt is.

Ilyen előzmények után került sor a Szovjetunióval a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötésére 1948. április 06-án. Bár a tárgyalásokat Sztálin kezdeményezte, hogy véglegesítse Finnország helyét az európai politikai sakkasztalon, egy ilyen megállapodás Paasikivi elképzeléseinek is megfelelt⁽⁵¹⁾. A két vezető elgondolása között különbséget a finnek egy esetleges újabb háború esetén teljesítendő kötelezettségei jelentettek. Míg a szovjetek ún. szövetségi szerződést kívántak kötni - amely szerint a szerződő felek békében rendszeres konzultációkat folytatnak, háború esetén pedig automatikusan életbe lép a segítségnyújtási kötelezettség - addig a finnek az együttműködésre helyezték a fő hangsúlyt, mozgásterük jelentősebb korlátozása nélkül. A szovjet javaslatok elvetése és a finn elképzelések megvitatása után a szerződés szövege rekordidő alatt elkészült. A felhívástól az aláírásig mindössze 6 hét telt el⁽⁵²⁾. A két miniszterelnök - Molotov és Pekkala - által aláírt szerződést a polgári demokráciákban sehol nem kísérték pozitív értékelés. Úgy aposztrofálták, mint a Nyugat elárulását, a finnek kiszolgáltatását a kommunistáknak, vagy mint a helsinki politika moszkvai távirányításának hivatalossá tételét. Ezzel szemben nem történt más, minthogy a II. világháború után nemzetközi szintű dokumentumban először fogalmazódott meg a finn semlegesség szándéka úgy, hogy ahhoz

a nagyhatalom szomszéd nem főz semmiféle - a megvalósíthatóságot kizáró megkötést⁽⁵³⁾. Jóllehet, a preambulum nevezett része nem tartalmazza a semleges kifejezést, sem szinonimáit, a szándék egyértelműen kiolvasható belőle. A szerződés "figyelemmel arra a törekvésre, hogy Finnország távol kívánja tartani magát a nagyhatalmak érdek-összeütközéseitől" kötött meg⁽⁵⁴⁾.

Nemcsak az azt ért kritikák, hanem jelen vizsgálat szempontjából is fontos a szerződés 1., 2. és 6. cikkelyének értelmezése. Ezek ugyanis nyilvánvalóvá teszik, hogy ez a megállapodás alapjaiban különbözik akár a Magyarországgal, akár a Romániával kötött szovjet kétoldalú szerződések-től⁽⁵⁵⁾. Ezekre tér ki Paasikivi is április 09-i rádióbeszédében, mintegy megelőzve a későbbi vádakát. Az első két cikkely lényegében kettős biztosítékot tartalmaz a szovjet befolyás elkerülésére egy harmadik féllel kialakult esetleges konfrontáció esetén. Finnország akár egy öt, akár területén át a Szovjetuniót célzó támadás esetén minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítani köteles területe sérthetlenségét, esetleg a Szovjetunió segítségét igénybe véve.

A segítségnyújtásra azonban csak külön megállapodás alapján kerülhet sor. A másik biztosíték pedig az, hogy a kialakuló helyzet értékelése is egy kétoldalú tanácskozás témája kell legyen, vagyis együttesen kell megállapítani, hogy agresszió veszélye fenyeget-e. Mindezek mellett a 6. cikkely tartalmazza, hogy "A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy kölcsönösen betartják állami szuverenitásuk és függetlenségük tiszteletben tartása, ugyanigy a másik állam belügyeibe való be nem avatkozás elvét"⁽⁵⁶⁾.

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy a szerződés a gazdasági, katonai erejét, nemzetközi politikai súlyát tekintve összehasonlíthatatlanul gyengébb Finnország óriási sikereként értékelhető. Paasikivi szándékai valóra váltak:

"Azt amit a kard elrontott, a tollnak kell ismét kijavítani". A finnek megőrizték függetlenségüket, rendezték kapcsolatukat szomszédaikkal és megteremtették a maguk választotta úton való elindulás feltételeit. Hátra volt még a nagy cél, a semleges státusz nemzetközi elfogadtatása. Ennek két komoly akadálya is felmerült. 1948-ban felbomlott a kormánykoalíció, ami megváltoztatta Paasikivi külpolitikájának belső alapját. Tovább bonyolította a helyzetet a felerősödő hidegháború is. Mivel Finnország ebben az időben is szigorúan tartotta magát a pártatlanság elvéhez, megmerevedett a szovjet-finn viszony is. Bár a gazdasági kapcsolatok javultak - 1950-ben kötöttek egy 5 évre szóló kereskedelmi egyezményt - jelentős előrelépés nem történt. Az Amerikai Egyesült Államok - jóllehet féltelmei a szovjet befolyás erősödésével kapcsolatban nem igazolódtak - továbbra sem vette komolyan a finn szándékot.

Annak ellenére, hogy a két nagyhatalom nem mutatott hajlandóságot akár csak a státusz hallgatóságos elfogadására, Paasikivi további lépéseket tett az ország nemzetközi pozíciójának erősítésére és a Marshall-segély elutasításából fakadó gazdasági hátrányok kompenzálására. Így lett Finnország 1948-ban a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap, 1950-ben pedig a GATT tagja. A Sztálin halálát követő időszak változást hozott a világpolitikában is. Ezt a viszonylagos enyhülést használta ki Finnország, hogy újra megkísérelje semlegességének nemzetközi elfogadtatását. Ezt segítette az a tény, hogy 1952-re rendezte a Szovjetunióval szembeni jóvátételi kötelezettségét, ugyanakkor visszafizette az Egyesült Államoknak is összes tartozását. Tette mindezt úgy, hogy közben egyik nagyhatalomhoz viszonyított távolságát sem csökkentette. Ezáltal politikai hitelképessége óriási mértékben nőtt.

Az elismerést hátráltató tényezőként újra csak a porkkallai szovjet haditengerészeti támaszpontot kell megem-

litenünk. Porkkala erre az időre stratégiai jelentőségét már elveszítette és a politikai nyomásgyakorlás eszközként fontosabb szerepe nem volt. A hidegháborúban érezhető átmeneti enyhülés viszont nem tette már szükségessé ilyen eszközök alkalmazását a szovjet-finn kapcsolatokban. Hruscsov ezt felismerve tette meg javaslatát a támaszpont visszaadásáról a 1948. évi szerződés újabb 20 évre való meghosszabbítása fejében. Az 1954 nyarán tett javaslatot Paasikivi elfogadta és személyesen írta alá az egyezményt 1955-ben Moszkvában. Ezzel - illetve a támaszpont 1956. január 26-i hivatalos átadásával - elhárult a semlegesség előtti utolsó akadály, ami azonban nem jelentette az automatikus nemzetközi elismerést. Ausztriától eltérően ugyanis itt nem rögzítették egyetlen dokumentumban a státusból fakadó kötelezettségeket és önként vállalt korlátozásokat, tehát az idegen hatalmaknak nem volt mit elfogadniuk. A finnek "csinálták" a semlegességi politikát, ezt pedig vagy elismerték előbb-utóbb - és ennek megfelelően építették tovább kapcsolataikat Finnországgal - vagy sem. Mivel a világ országainak volt alkalmuk meggyőződni arról, hogy a finnek komolyan veszik a semlegességet, viszonylag gyorsan elismerték azt. Elsőként a Szovjetunió említette Finnországot semlegesként 1955 februárjában az SZKP XX. kongresszusán. Az Egyesült Államok kormánya is változtatott korábbi, a semlegességet erkölcsstelen és elfogadhatatlan magatartásként értelmező álláspontján. Úgy ítélték meg, hogy Finnország státusa vonzó példa lehet a szovjet blokk kisországai számára. (Mégjegyzendő, hogy Hruscsov későbbi beszélgetései során a finn vezetőknek elmondta, a legfelsőbb szovjet vezetésben is felmerült ez a gondolat, természetesen nagy vitát váltva ki⁽⁵⁷⁾).

A finn semlegesség tudomásulvétele a két szuperhatalom részéről, illetve a Paasikivi által megkezdett politika következetes folytatása a további elismerések egész sorát hozta meg. Megítélésünk szerint a 60-as évek közepére tehető az az idő, amikor a világpolitika összes jelentős szereplője

egyöntetűen és fenntartások nélkül ismerte el: Finnország semleges.

J E G Y Z E T E K

30. III. Gusztáv (1771-1792) uralkodása idején újultak ki a svéd-orosz ellentétek.
31. A rendelet értelmében a közigazgatási szervek és a bíróságok az Ugyfelekkel ezentúl finnül is érintkezhetnek. Jogilag egyenjogúvá válik a finn és a svéd nyelv.
Dolmányos István: Finnország története. Gondolat 1972. 235. p.
32. A finnek részvételével II. Sándor önálló finnországi hadsereget állított fel, igaz csekély létszámban: 5000 fő sorkatona és 30000 fő tartalékos, tüzérség nélkül.
Dolmányos: i. m. 245. p.
33. V8.: Pochlebkín: SzSzsZR - Finnlandija IMO Moszkva 1975. 100.p.
34. A liberálisok, vagy ahogyan akkor nevezték őket, a "svéd liberálisok" elsősorban a svéd hivatalnoki réteg érdekeit képviselték. Látva II. Sándor intézkedéseit (pl. az 1863. évi nyelvrendelet) pozíciók gyengülésétől tartottak, ami ellen az Oroszországtól való teljes elszakadás gondolatával védekeztek.
Elképzeléseiket a Helsíngfors Dagblad című lap 1863. évi IV. számában fejtették ki.
35. A Finn Szociáldemokrata Párt 1917 júliusában elkészítette az ún. hatalmi törvény tervezetét, amely szerint a finn parlament a belpolitikában egyedül gyakorolja a főhatalmat, a kül- és hadügyi kérdésekben pedig az orosz kormánnyal közösen jár el. A törvényt 1917. július 18-án fogadták el.
36. Einar W. Juro: Suomen kansan aikakirjat X. Helsíngki 1938. 296.p.
37. V8.: Dolmányos: i. m. 339.p.
38. V8.: Halmosy: i. m. I. 281.o.

39. A század húszas éveiben Norvégiában, Dániában, Svédországban, valamint Izlandon és Franciaországban ún. skandinávközi egyesülések alakultak, amelyek az északi térség békéjének biztosítását, a gazdasági, kulturális, tudományos kapcsolatok erősítését tűzték ki célul. 1930-ban Oslóban egyezményt írtak alá, amely szerint a résztvevő országok előzetes figyelmeztetés nélkül nem emelik a partnerek felé irányuló kereskedelem vámjait. Ez jelentette a későbbi Északi Vámunió alapját.
40. Vö.: Max Jacobson: Finnország (Mitosz és valóság) Budapest 1990. 33-35. pp.
41. Eltekintünk most azoktól az angol és francia tervektől, amelyek csak részben a finn érdekek védelme érdekében expedíciós csoportok Finnországba küldésével akartak támaszpontokat szerezni, melyeket mind Németország, mind a Szovjetunió ellen felhasználhatónak tartottak. A csapatokat egyébként Norvégián és Svédországon, tehát két semleges államon keresztül akarták Finnországba szállítani. Az expedíciós erőik felállítása lassan haladt, végül pedig a finn kormány nem igényelte a felajánlott segítséget.
42. Az Amerikai Egyesült Államok kormánya szövetségeseivel ellentétben elismerte a szovjet-finn küzdelem külőrháború jellegét, ennek megfelelően nem is üzent hadat Finnországnak.
43. Halmosy: I.k. 604.p.
44. Vö.: Jacobson i.m. 52.p.
45. Paasikivi már 1940-ben, moszkvai nagykövetség felvetette a finn semlegességgel kapcsolatos gondolatait.
Vö.: Kekkonen: A finn külpolitika útja. Válogatott beszédek és cikkek. Kossuth Könyvkiadó Bp. 1975. 100. p.
46. Kekkonen: A finn külpolitika útja. Válogatott beszédek és cikkek. Kossuth Könyvkiadó Bp. 1975. 16-17. pp.
47. Kekkonen: i.m. 17.p.
48. Kekkonen: i.m. 22.p.
49. Kekkonen: i.m. 23.p.
50. Ulrich Wagner: "Finnlands Neutralitet"
Rapp Verlag Hamburg, 1974. 180.p.
51. Vö.: Paasikivi interjúja az SNS Lehti című folyóirat 1947. február 12. számában.

52. Paasikivi Sztálin levelét február 23-i keltezéssel kapta meg.
53. A szerződés nem foglalkozik Porkkala kérdésével, így ez további tárgyalások témáját szolgáltatja majd.
54. Halmosy: II. kötet 148.p.
55. A szovjet-magyar bartságai, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírására 1948. február 18-án, míg a hasonló jellegű szovjet-román szerződés aláírására két héttel korábban, február 04-én került sor.
56. Vö.: Halmosy II. kötet 140.p.
57. Vö.: Jacobson i.m. 89.p.

Folytatás a következő számban!